

Høringsuttalelse fra Språkrådet om innspill til neste langtidsplan for forskning og høyere utdanning

Språkrådet viser til høringsbrev fra Kunnskapsdepartementet av 21. mai 2021 om innspill til neste langtidsplan for forskning og høyere utdanning.

Høringsuttalelsen fra Språkrådet omhandler spørsmålene 4, 8 og 9 i høringsbrevet. Til spørsmål 4 har vi kommentert prioritet 3, 4 og 5.

Til spørsmål 4 om hva som bør videreføres og hva som bør endres ved prioriteringene i gjeldende langtidsplan, har vi til punktene

- *fornyelse i offentlig sektor og bedre offentlige tjenester* framhevet hvor viktig fagområdene terminologi og klarspråk er for å skape bedre informasjonsutveksling i sektoren
- *muliggjørende og industrielle teknologier* framhevet at avsnittet om språkteknologi og norsk språk bør videreføres, og at fagene terminologi og leksikografi er helt nødvendige for å utvikle språkteknologiske løsninger
- *samfunnssikkerhet og samhørighet i en globalisert verden* særlig konsentrert oss om delen om urfolk og nasjonale minoriteter og framhevet at det er viktig med forskning om de nasjonale minoritetene og språkene deres og med forskning om og undervisning i norsk tegnspråk

Til spørsmål 8 om hva som er det viktigste som kan gjøres for å sikre høy tillit til forskningsbasert kunnskap i befolkningen, har vi understreket hvor viktig det norske fagspråket er for å kunne formidle ny og aktuell forskning til allmennheten.

Til spørsmål 9 om andre innspill trekker vi fram særlig utsatte fagområder som er viktige for det norske samfunnet og forvaltningen av norsk lovverk.

Bakgrunn for uttalelsen fra Språkrådet

Språkrådet er statens forvaltningsorgan i språkspørsmål og skal følge opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Regjeringen la i mai 2020 fram et forslag til språklov, Prop. 108 L (2019–2020) *Lov om språk (språklova)*, som ble vedtatt av Stortinget våren 2021. I proposisjonen blir målene for språkpolitikken slått fast. Hovedmålet er at norsk skal sikres som hovedspråk og samfunnsbærende språk i Norge. Språkpolitikken er sektorovergripende. Det vil si at alle departement skal ta språkpolitiske hensyn når de utformer og gjennomfører egen sektorpolitikk.

Formålet med språkloven er også å sikre at offentlige organer tar ansvar for å bruke, utvikle og styrke samiske språk og å verne og fremme de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes og norsk tegnspråk.

Denne høringsuttalelsen behandler ikke samiske språk spesielt, da dette hører inn under Sametinget.

Kommentarer til spørsmålene i høringsbrevet

4. Hva bør videreføres og hva bør endres ved prioriteringene i gjeldende langtidsplan?

Til prioritet 3. Fornyelse i offentlig sektor og bedre offentlige tjenester:

Terminologi

Langtidsplanen bør løfte fram faget terminologi som en del av grunnlaget for å oppnå effektiv utveksling av informasjon mellom offentlige virksomheter og for å utvikle gode språkteknologiske produkter og tjenester på norsk – og dermed lykkes med å fornye offentlig sektor og skape bedre offentlige tjenester.

Begrunnelse:

Det pågår et omfattende arbeid i det offentlige for å oppnå bedre deling av data mellom IT-systemer. Arbeidet blir koordinert av Digitaliseringsdirektoratet, og formålet er å gjøre offentlig sektor mer effektiv og brukervennlig. En prioritert oppgave i dette arbeidet er å legge til rette for at innbyggere og næringsliv bare skal trenge å oppgi informasjon til myndighetene én gang. Dette er forankret i Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge – IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet*. Det forutsetter at informasjon som registreres i én del av forvaltningen, skal kunne gjenbrukes i en annen. Arbeidet for å oppnå dette bygger for en stor del på metoder fra faget terminologi.

Terminologifaget kan også brukes til å skape informasjonssystemer som kan tilpasse språket til ulike brukergrupper. Et slikt arbeid foregår i Direktoratet for e-helse. Det går ut på at en profesjonsterminologi skal kobles sammen med en pasientvennlig terminologi. I praksis kan et slikt system innebære at informasjon som en lege skriver inn i en rapport, registreres med allment kjente ord og uttrykk i pasientens journal og med faglige termer i legens rapporteringssystem.

Klarspråk

Videre bør langtidsplanen løfte fram klarspråk som en viktig forutsetning for forståelig, tillitsbasert og åpen kommunikasjon mellom det offentlige og innbyggerne. Det blir i dag undervist i klarspråk ved jusstudiet ved Universitetet i Oslo (UiO) og Universitetet i Bergen (UiB). Tilbudet bør utvides til jusstudier over hele landet. Videre er det opprettet et bachelorstudium i klarspråk ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN) ved UiO. Programmet konsentrerer seg om det offentliges kommunikasjon med innbyggerne. Studentene lærer å formidle offentlig informasjon på en forståelig måte. Studiet bør utvides til masternivå.

Begrunnelse:

Klarspraksarbeidet har vært støttet av norske regjeringer siden 2006 og anses som et viktig virkemiddel for å effektivisere offentlig sektor og skape bedre offentlige tjenester for innbyggerne. Språkloven paragraf 9 pålegger dessuten offentlige organ å kommunisere på et klart og korrekt språk som er tilpasset målgruppa. Også forslaget til ny forvaltningslov legger en lignende plikt på forvaltningen. Det er i dag vanskelig for stat og kommune å finne kompetente personer og miljøer som kan tilby klarspråkskurs og språkkonsulenttjenester. Klarspråk bør på fagplanen ved flere av landets universiteter og høyskoler.

Til prioritet 4. Muliggjørende og industrielle teknologier:

Til punkt 6.3 i den gamle planen:

Språkrådet mener det er svært viktig at avsnittet om språkteknologi og integrasjon av norsk språk i teknologi (s. 65 i den gamle planen) blir stående. Særlig viktig er det at norske universiteter har kunnskapsmiljøer og kan tilby utdanning innen språkteknologi. Norsk språkteknologi er en forutsetning for å lykkes med digitaliseringen av det norske samfunnet.

I tillegg bør den nye planen også løfte fram fagene terminologi og leksikografi som et viktig og nødvendig grunnlag for utvikling av språkteknologi.

Begrunnelse:

Den nåværende planen framhever norsk språkteknologi som en viktig infrastruktur på flere samfunnsområder. Planen bør også rette oppmerksomhet mot de lingvistiske disiplinene og de språklige grunnlagsressursene som er forutsetninger for språkteknologien, og fagene terminologi og leksikografi spiller en viktig rolle her.

Flerspråklige termlister, eller fagordlister, er en viktig komponent i automatiske oversettelsesprogrammer. Utvikling av slike lister må gjøres ved hjelp av metoder og praksis som bygger på terminologifaglig kompetanse. Behovet for å utvikle termlister på flere språk er også omtalt i Meld. St. 25 (2016–2017) *Humaniora i Norge*. Termlister trengs både for å styrke norsk fagspråk (kapittel 6.4) og for å utvikle grunnlagsressurser i språkteknologi (kapittel 2.2). Enspråklige termlister er viktige for dataprogrammers evne til å tolke naturlig språk.

Også ressurser utviklet av leksikografer utgjør en sentral del av elektroniske hjelpemidler som retteprogrammer, skrivestøtteprogrammer og oversettelsesprogrammer.

Kommentar til universell utforming (s. 65 i langtidsplanen):

Universell utforming skal blant annet ivareta hørselshemmedes behov. Da kreves det visuell teknologi som kan oversette til og fra tegnspråk og tekst og tale. Det er også behov for språkteknologi som ivaretar tegnspråklige egenskaper, slik at tegnspråklige morsmålsbrukere kan finne sitt språk dokumentert i ordbøker.

Til prioritet 5. Samfunnssikkerhet og samhørighet i en globalisert verden:

Sosial tilhørighet og identitet er viktig i et inkluderende samfunn. Et inkluderende samfunn forutsetter at innbyggerne har tillit til myndighetene. Da er det viktig med forskning om samisk språk og kultur og forskning om de nasjonale minoritetene. I den sammenheng har Norge et særlig ansvar for de norske minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, og også for norsk tegnspråk som det nasjonale tegnspråket i Norge (jf. språkloven paragraf 1). På samme måte er det nødvendig med forskning om norsk språk, det nasjonale hovedspråket i Norge (jf. språkloven paragraf 4).

I innledningen i kapittel 7 om samfunnssikkerhet og samhørighet i en globalisert verden står følgende:

«Spørsmål rundt sosial tilhørighet og identitet er en viktig del av det å skape et inkluderende samfunn. Slike problemstillinger står også sentralt i samisk forskning og forskning om de nasjonale minoritetene [...].»

I dette avsnittet bør også norsk tegnspråk nevnes.

Begrunnelse:

Skal døve og hørselshemmede være deltakere i det norske demokratiet og ha tillit til myndighetene og til vitenskapen, må den tegnspråklige minoriteten bli aktive deltakere på egne premisser. En sterkere bevissthet blant tegnspråklige døve og hørselshemmede om verdien av tegnspråk og døves kultur og historie vil påvirke deres forventninger om å kunne bli aktive deltakere i samfunnet og å bli inkludert på egne premisser.

Til punkt 7.2 Urfolk og nasjonale minoriteter

Nasjonale minoriteter

Langtidsplanen nevner så vidt de nasjonale minoritetene og kvensk kultur (s. 73), men de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes er ikke nevnt. Det bør derfor nevnes noe om disse språkene og den tilknyttede kulturen under punkt 7.2 *Urfolk og nasjonale minoriteter*.

Forslag til tekst:

«Det er gjort forholdsvis lite grunnforskning på de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, spesielt de to sistnevnte. I tillegg er romani og romanes svært dårlig dokumentert i Norge. Det haster med å få grundig dokumentasjon om alle de nasjonale minoritetsspråkene og å utvikle språklige infrastrukturer. Forskning på og forankring av disse språkene i høyskole- og universitetssektoren vil være strategisk viktig for fremtiden.»

Begrunnelse:

De nasjonale minoritetsspråkene og -kulturene er i dag i en sårbar stilling, og Norge har forpliktet seg til å verne og fremme dem. Statusen til de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes følger av de internasjonale avtalene Norge har undertegnet. Disse avtalene er den europeiske rammekonvensjonen og minoritetsspråkpakten. I språklovens formålsparagraf er det slått fast at offentlige organ har ansvar for å verne og fremme de nasjonale minoritetsspråkene. Det betyr at også universitets- og høyskolesektoren har et slikt ansvar. Dersom språkene skal kunne fremmes og vernes og være likeverdige med norsk (språkloven paragraf 6), må enkeltinstitusjoner få ansvar for forskning på og utdanning i disse språkene.

I dag mangler vi ikke bare kunnskap og dokumentasjon om selve språkene, men også kunnskap om muntlige tradisjoner og litteratur, språket som formidler av nasjonale minoritetskulturer og identitet, i tillegg til en rekke andre viktige felt som berører det språklige, som historie og helse. Vi mangler også kunnskap om situasjonen til de ulike nasjonale minoritetene i dag. Ringvirkningene av assimilering- og fornorskingspolitikken berører mange samfunnsfelt. Forskning på og med nasjonale minoriteter vil derfor ha betydning for en hel rekke samfunnsfelt der vi i dag mangler kunnskap og ofte kompetente folk.

De ulike feltene vi har behov for kunnskap om, har en verdi i seg selv. Ikke minst trenger ulike deler av offentlig sektor forskningsbasert kunnskap for å kunne utforme sine ansvarsområder og lage gode og målrettede tiltak på ulike felt. Flere rapporter har allerede påpekt mangelen på slik kunnskap og til dels de utfordringene dette fører til. [Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet](#) konkluderer for eksempel med at «forskningen om livssituasjonen til nasjonale minoriteter i Norge er mangelfull, også når det gjelder ulike minoriteters møte med offentlige tjenester», og at det finnes «svært lite forskningsbasert kunnskap. Både for samer og nasjonale minoriteter er det behov for mer kunnskap om kumulativ diskriminering.»

I rapporten [Kulturell berikelse – politisk besvær. Gjennomgang av politikken overfor nasjonale minoriteter 2000-2019](#) fra Telemarksforskning, laget på oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet, påpekes det at det mangler forskning på en rekke felt. I tillegg blir det foreslått å kartlegge hvilken kunnskap som finnes om nasjonale minoriteter i kommunene og fylkeskommunene, slik at kommunene bedre kan følge opp sine forpliktelser. En slik kartlegging vil også være viktig for at kommunene og fylkeskommunene skal kunne oppfylle kravene i språkloven.

Norsk tegnspråk

Langtidsplanen inneholder ingenting om norsk tegnspråk. Det bør derfor tas inn et eget punkt om dette etter samme mal som teksten om samisk, eventuelt i forbindelse med punkt 7.2 *Urfolk og nasjonale minoriteter*.

Forslag til tekst:

«Den tegnspråklige minoriteten, både hørselshemmede og hørende, har en lang historie som del av det norske samfunnet. Spørsmål om deltakelse og sosial samhørighet er sentralt også for denne gruppen.

De seneste årene har Oslomet – storbyuniversitetet, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Høgskolen på Vestlandet (HVL) satt i gang arbeid med å utlyse stipendiatstillinger for forskning på tegnspråk og tegnspråkrelaterte problemstillinger. Forskningsmiljøene er små, og det er viktig med internasjonalt samarbeid for å sikre god kvalitet. Det må også legges til rette for at kunnskapen som utvikles, blir i Norge. Forskningsrådet har bevilget midler til to tegnspråkprosjekter ved henholdsvis NTNU og HVL. Det må etableres forskningsprogram om norsk tegnspråk og områder som gjelder tegnspråklige problemstillinger innenfor humaniora og samfunnsvitenskap. Eksempler på slike problemstillinger er tilknytning, samhørighet og utenforskap.

Ved Oslomet, NTNU og HVL gis det også undervisning i tegnspråk, og det vil være et stort behov for tegnspråktolker. I tillegg til tolkeutdanningene er det etablert enkelte utdanninger der undervisningsspråket er norsk tegnspråk. På lengre sikt bør førstekompetansen innenfor norsk tegnspråk styrkes ytterligere. Dessuten må høyere utdanning og forskning styrkes ved at døve og hørselshemmede tegnspråklige blir forskere og får akademiske stillinger. Det må bygges opp en tegnspråklig studieinfrastruktur og et tegnspråklig studieløp.»

Begrunnelse:

I *lov om språk (språklova)*, som trer i kraft 1. januar 2022, får norsk tegnspråk status som nasjonalt tegnspråk i Norge. Som språklig og kulturelt uttrykk skal språket være likeverdig med norsk (paragraf 7). I formålsparagrafen slås det fast at offentlige organ har ansvar for å verne og fremme norsk tegnspråk. Forskning og høyere utdanning er viktig for utviklingen av det norske tegnspråksamfunnet, og forskning i og på tegnspråk er særlig viktig for å verne og fremme språket.

Forslag til rammetekst:

Regjeringen oppnevnte i august 2021 et utvalg som skal utarbeide en NOU om norsk tegnspråk med levering i 2023. Språkrådet foreslår en kort tekst om dette arbeidet og om hvorfor det er viktig med en slik NOU. Vi hjelper gjerne med å formulere en slik tekst.

8. Hva er det viktigste som kan gjøres for å sikre høy tillit til forskningsbasert kunnskap i befolkningen?

Et velfungerende moderne demokrati er blant annet avhengig av en opplyst og informert befolkning som har tillit til myndighetene. Derfor bør vi alle ha tilgang til forskningsbasert kunnskap som gjør det mulig å sette seg inn i viktige og aktuelle samfunnstema. Et nærliggende eksempel er klima- og miljødebatten. Skal den debatten være kunnskapsbasert, må både beslutningstakerne og folk flest få formidlet forskningsbasert kunnskap på området. Av hensyn til demokrati og deltakelse må formidlingen av denne kunnskapen skje på det språket som er fellesspråk og forvaltningsspråk i Norge.

Begrunnelse

I Prop. 108 L (2019–2020) *Lov om språk (språklova)* blir det lagt vekt på at det lovpålagte ansvaret universitets- og høyskolesektoren har for å vedlikeholde og videreutvikle norsk fagspråk (jf. universitets- og høyskoleloven paragraf 1-7), er viktig for språkutviklingen både i sektoren og i samfunnet ellers. Det kreves ordninger og insentiver for at sektoren skal kunne ta dette ansvaret. Skal norsk språk være den infrastrukturen som demokratiet har behov for, må norsk fagspråk holdes ved like og utvikles i alle sektorer. Formidling av kunnskap til det norske samfunnet krever et godt og klart norsk fagspråk. Et norsk fagspråk er viktig for norsk offentlighet, men det er også viktig for å sikre at forskningen universitetene og høyskolene driver med, har legitimitet i det norske samfunnet og gir bidrag som er relevante for samfunnet.

9. Andre innspill

Navnegransking og leksikografi

Langtidsplanen bør vektlegge at Norge må ha fagmiljøer som sikrer forskning og utdanningstilbud på områder der offentlige organ forvalter lovverk, regelverk og politikk. På områdene der Språkrådet har tilsyns- og forvaltningsoppgaver, gjelder dette særlig stedsnavnegransking og leksikografi.

Begrunnelse:

Navnegransking

Stedsnavnegransking er et sentralt fagområde for forvaltningen av norsk språk generelt og lov om stadnamn spesielt. Stedsnavn er et eget forskningsfelt med krav til svært spesialisert kunnskap. Det er flere grunner til dette:

- Stedsnavnene er en svært viktig del av den immaterielle kulturarven vår.
- En lang rekke løpende, lovpålagte forvaltningsoppgaver fordrer spesialisert og oppdatert språkvitenskapelig kunnskap om stedsnavn. I lov om stadnamn (stedsnavnloven) paragraf 13 slås det fast at Språkrådet er stedsnavntjeneste for norske og kvenske stedsnavn, og at oppgavene til stedsnavntjenesten er å gi veiledning og råd om skrivemåten av stedsnavn, navneskikk og navnesetting. Det kreves stedsnavnfaglig bakgrunn for å kunne utføre disse oppgavene på en god måte.
- Kunnskap om stedsnavn er en viktig komponent i tverrfaglig kulturvitenskapelig arbeid, blant annet i kombinasjon med kulturminnevern og arkeologi. Når fagmiljøene er helt nedbygd og det ikke kommer nye navnegranskere til, vil det etter hvert ikke være mulig å forvalte stedsnavnene i Norge.
- Kunnskapsbasert forvaltning av stedsnavn er nødvendig også for kartografi, og et godt forvaltet stedsnavnverk er nødvendig i utvikling av språkteknologi og viktige nasjonale beredskapssystemer.

Stedsnavnforskning finnes ikke lenger som fagområde ved norske universiteter og høyskoler. Dermed er det blitt vanskelig å få til en forsvarlig forvaltning på feltet. Langtidsplanen for forskning må inneholde en plan for hvordan dette fagområdet kan re-etableres.

Leksikografi:

Ifølge språkloven paragraf 10 første ledd skal offentlige organ følge den offisielle rettskrivningen for bokmål og nynorsk. Dette krever at det til enhver tid finnes oppdaterte ordbøker og leksikalske oppslagsverk. Da trengs det omfattende språkdokumentasjon. Språksamlingene som er lagt til Universitetet i Bergen, er blant de viktigste ressursene for

språkdokumentasjon i Norge i dag. Skal språksamlingene kunne forvaltes og utvikles og fortsette å være en viktig vitenskapelig ressurs til bruk i ordbokarbeid, må det utvikles kompetanse til forskning på materialet. Det må sikres tilgang på leksikografisk kompetanse for å kunne forvalte og utvikle språksamlingene i Bergen og annen dokumentasjon av norsk språk. Institusjonene må derfor etablere leksikografiske fagmiljøer og utdanningstilbud innenfor fagområdet leksikografi. I språkloven paragraf 19 slås det fast at Språkrådet forvalter de offisielle skriftnormalene for bokmål og nynorsk. Det kreves leksikografisk kompetanse for å kunne utføre denne oppgaven.

Gode og oppdaterte leksikalske ressurser er nødvendige for at skoleverk, offentlig sektor og privat næringsliv skal ha tilgang til informasjon om rettskriving, og de leksikografiske forskningsproduktene er også viktige komponenter i utviklingen av norsk språkteknologi.

Faget terminologi

Langtidsplanen bør også vektlegge at Norge må ha fagmiljøer og utdanningstilbud innenfor terminologi som speiler samfunnets behov for kompetanse i dette faget.

Begrunnelse:

Utdanningstilbudet i terminologi i Norge er svært lite. Mot slutten av 2010-årene fantes det ikke noe tilbud i det hele tatt i Norge. Fra høsten 2021 er et emne i terminologi kommet inn i et masterprogram i oversettelse ved Universitetet i Agder. Ved det samme universitetet er det dessuten planer om å opprette et terminologikurs som en del av den universitetspedagogiske utdanningen. Ved Universitetet i Bergen er det ønske om å opprette et undervisningstilbud i terminologi i tilknytning til Termportalen – den nasjonale portalen for terminologi som driftes av universitetet.

Det er imidlertid usikkert om tilbudene som finnes eller er planlagt, vil være tilstrekkelige til å dekke samfunnets behov. Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning bør derfor inneholde en strategi for hvordan Norge skal sikre seg den kompetansen innenfor terminologi som skal til for å utvikle gode språkteknologiske verktøy og sikre god informasjonsutveksling mellom de ulike delene av offentlig forvaltning.

I tillegg til dette er utvikling av terminologi på alle fagområder en forutsetning for et levende og fullverdig norsk fagspråk, som igjen er en forutsetning for en samfunnsdebatt på norsk og en opplyst offentlighet.

Forskning om norsk språk må prioriteres særskilt, siden de som forsker på dette, ofte ikke vil nå opp i vanlige søknader om forskningsmidler, fordi forskningen skårer lavt på internasjonal relevans. Forskning på terminologi, terminologisk metode og norsk fagspråk er avgjørende for utvikling av god norsk terminologi.

Generelt

Enkelte fagmiljøer knyttet til særnorske og særskandinaviske forskningsfelt står i fare for å bli bygget ned. Forskning innenfor slike felt kan bli nedprioritert fordi den ikke anses som relevant i internasjonal sammenheng, og fordi det mangler norskspråklige publiseringskanaler på høyt nivå der slik forskning kan publiseres. Et relevant eksempel på slike forskningsfelt er middelalderbygninger i tre, som stavkirker, et felt der Norge faktisk forvalter verdenskulturarv. Språkrådet minner om at Riksantikvaren spilte inn dette som problemområde i innspillrunden til Humaniorameldingen i 2017. Langtidsplanen bør omhandle fagmiljøer og forskningsfelt som er viktige i en norsk kontekst, men som kan være vanskelige å utforske gjennom internasjonale forskerkonsortier.

Bruk av ordet «samfunnsoppdrag» i høringsbrevet

I langtidsplanen for forskning og høyere utdanning brukes ordet «mission» om 'håndgripelige problemstillinger' i forbindelse med de store samfunnsutfordringene. I høringsbrevet brukes det norske ordet «samfunnsoppdrag» som en utfylling til «mission». Språkrådet ønsker å berømme departementet for å introdusere en norsk oversettelse i høringsbrevet. Målet må være at «samfunnsoppdrag» helt ut erstatter «mission», og at kunnskapssektoren tar ansvar for å integrere dette ordet i det norske fagspråket.

Oppsummering

Hovedpoenget i denne høringsuttalelsen er at det er svært viktig at utdanning og forskning innen fagområdene terminologi, leksikografi, stedsnavn, klarspråk, nasjonale minoritetsspråk (kvensk, romani og romanes) og norsk tegnspråk blir opprettholdt og videreutviklet. Det samme gjelder særnorske og særskandinaviske forskningsfelt.